

K İ T A P İ N C E L E M E S İ

Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti¹

Alper Bodur²

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi / Submitted: 04.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 27.03.2021

Yayın Tarihi / Online Publication: 31.05.2021

Bülent Batuman'ın yazdığı, Metis Yayınları tarafından yayınlanan ve “New Islamist Architecture and Urbanism Negotiating Nation and Islam through Built Environment in Turkey” başlıklı kitabın çevirisi olan “Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti” isimli kitap, Türkiye'nin yakın dönem yapılı çevresi ve siyasi dönüşümünü konu edinen bir eser... Kitabın çeviri bir metin olması dolayısıyla çevirmen ya da yayıncı notunun ve özgeçmişinin olmayışı önemli bir eksiklik... Çünkü başlıkta bile İngilizce aslına uygun olmayan ya da olmasının istenmediği bir çeviri yapıldığı görülmektedir.

1. Bülent Batuman (2019), İstanbul: Metis Yayınları, 303 Sayfa

2. Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Kitap, giriş kısmı ile beraber 5 bölümden oluşmakta ve dört farklı başlık altında şekillenmektedir. Bölümler, konunun detaylıca anlatılması ihtiyacıyla alt başlıklara ayrılmaktadır. Birinci bölümden dördüncü bölüme doğru analizler detaylandırılmakta ve yapılı çevredeki değişiklikler siyasi bağlamla bütünleştirilmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Kitabın 4 sayfalık önsözünde yazar, öğrencilik yaşamına başladığı süreçte el değiştiren belediyenin (yazar tarafından İslamcı bir belediye olarak nitelendiriliyor) Ankara’da yıkıcı müdahalelerinden bahsetmektedir. Yazarın bu bakış açısı, konuya eleştirel yönden mi, yoksa bir önyargı ile mi yaklaştığı konusunda okuyucuda tereddüt uyandırmaktadır. Kaldı ki, yoğun lise yıllarından yeni çıkmış ve yine yoğun bir eğitim ortamına giren bir öğrencinin yapılı çevre ile ilgili düşüncelerinin olgunlaşmasının zaman alacağı aşikârdır. Uzun zaman sonra (yaklaşık 16 yıl) yazarın tekrar Ankara’ya geldiği, görev aldığı Mimarlar Odası’nın büyük projelere karşı geçmişten beri etkili ve muhalif bir aktör olduğu belirtilmektedir. Belediye’nin (Ankara Büyükşehir Belediyesi kastediliyor) projeleri ile mücadele eden yerel örgütlenmelerin hukuki çaresizliği dillendirilerek bu örgütlenmelerin zaman geçtikçe sayısının arttığı, ancak konunun kısır bir döngü şeklinde Laiklik ve İslamcılık arasında sıkıştırıldığı anlatılmaktadır. Kitap içerisinde birtakım kurumların kitabın odağındaki konuya hangi yönden baktığı ile ilgili bilgiler verilmesi olumlu bulunmaktadır.

Kitabın giriş kısmı 15 sayfa ve 3 alt bölümden oluşmaktadır. İslam ile yapılı çevre arasındaki ilişkiyi analiz ederek “Siyaset-İslam bağlantısının belirli bir veçhesine ışık tutmak” olarak belirtilen kitabın amacına yönelik AKP iktidarı döneminde yapılı çevrenin değişmesine yönelik fikirler ve gelişmeler sınır olarak kabul edilmektedir. Yapılı çevre, toplumun koruma unsurlarından biri ve kentselin özgüllüğü olarak iki ana unsura dayandırılmakta, bu iki ana unsurla siyasi hayat bir araya getirilmeye çalışılmaktadır. Siyasal İslam’ın ya da İslamcılık teriminin İslam düşüncesinden ayrıldığı, Siyasal İslam’la ilgili birçok tar-

tışma ve bu tartışmaların içinde hangi terimlerin kullanılacağına dair farklı fikirlerin bulunduğu belirtilmektedir. Yazar, bu terimlerden en önemlisinin Arap Yarımadasındaki ayaklanmalarla yaygınlaşan “Post-İslamcılık” olduğunu, ancak “Yeni İslamcılık” tabirini kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir.

Türkiye’deki Siyasal İslamcılığın, özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle bir güç olarak yükselişe geçtiği, 1994’te Refah Partisi, ardından Fazilet Partisi ve AKP ile bunun devam ettiği ve bu partilerin iktidar olabilmek için düzenle mücadelesinde dini gruplarla işbirliği yaptığı anımsatılmaktadır. Literatürde çok kaynak olmasına rağmen, Siyasal İslam’ın somutlaşması adına yapıları çevre ile ilgili çalışmaların azlığından bahsedilmekte ve kitabın bir ara yüz olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Giriş kısmında kitabın yapısı ve nasıl şekillendiği ile ilgili bilgi verilmesi olumlu bulunmakla beraber kitap kapsamında detaylı bir şekilde bu kısımda açıklanmaya çalışılması gereksiz görülmektedir.

Birinci bölümde, cami mimarisinin siyasal niteliği 9 alt başlıkla detaylıca tartışılmaktadır. Cami inşasında 1950’li ve 1960’lı yılların gelenekselin modern şekliyle yapımı safhası, 1980’lerde ise bu durumun ideolojik bir boyuta dönüştüğü belirtilerek pek çok örnek verilmektedir. Cami mimarisi biçimleri ile devletin İslam’a bakışı arasında bir birliktelik kurulmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda bir taklitten söz edilmektedir. Sözü edilen taklitte, bir yapının tamamının taklidinden ziyade, farklı cami yapılarının farklı özellikleriyle bir imge üretildiğinden bahsedilmektedir. Bu açıdan, Kocatepe Camii önemli bulunmaktadır. Birçok çevreden eleştiri alan caminin, konumuyla beraber mimarisi ile de bir sembol olarak görüldüğü söylenmektedir. Caminin sembolik durumunun şehit cenazelerinin burada kılınmasıyla pekiştirildiği belirtilmektedir.

Yazar burada şunu sorgulamaktadır: Neden yeni bir dil icat edilmedi? Neden Osmanlı mimarisi taklit edildi? Mesela Vakıflar Genel Müdürlüğü 1973’te farklı büyüklüklerde tip projeler hazırlamıştır. Yazara

göre bunun sebebi, ülkedeki milliyetçi muhafazakâr kesimin yeni bir alternatif mimari dilin ortaya çıkmasını engellemesidir.

Aynı zamanda, 2000'lerin başı ve 1990'ların sonunda yeni bir mimari arayışın ortaya çıktığı hatırlatılmaktadır. Buna örnek ve taklitçi zihniyetin sonu olarak Ahmed Hamdi Akseki Camii gösterilmektedir. Bununla yeni nesil camilerin tasarlanmaya başlandığı söylenerek Taksim ve Çamlıca Camii, Ataşehir Mimar Sinan Camii ve Amerikan Diyanet Merkezi özellikle eleştiri konusu yapılmaktadır.

Bölümün sonunda yazar, Türkiye'de cami mimarisinin siyasi boyutunun da olduğunu söyleyerek 15 Temmuz darbe girişimine karşı camilerde okunan salaların ideolojik çağırmanın kusursuz örneği olarak gördüğünü ifade etmektedir. Cami mimarisi, bir siyasi güç olarak değerlendirildiğinden Osmanlı tipi camii üretiminin bu gücü simgelemesinin bilinçli olarak kullanıldığı öne sürülmektedir. Farklı bir yaklaşım olarak camilerde kadınlara yönelik birtakım düzenlemelerin yapıldığı, buna rağmen dönem içerisinde toplumsal cinsiyet eksikliğinin ön planda olduğu savunulmaktadır.

İkinci bölümde, dönemin konut politikaları 13 alt başlıkta altında ve mikro ölçekte ele alınmaktadır. Millet kavramına değinilmekte ve bu kavramın orta sınıfı tanımladığı belirtilmektedir. Bazı kentsel dönüşüm projelerine İslamcı kentsel yenileme projesi prototipi denmekte ve bu dönemin TOKİ dönemi olduğu ifade edilmektedir.

Bu arada 1994 yılı ile birlikte el değiştiren belediyelerin (özellikle İstanbul Büyükşehir Belediyesi konu ediliyor) KİPTAŞ gibi bir kurumu ortaya çıkarmasının TOKİ'nin yeniden yapılandırılmasında örnek olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Başakşehir'de (İstanbul) yapılan konut uygulamaları, bu dönemin özel olarak ortaya koyduğu fiziki bir yapılanma olarak anlatılmaktadır. Bu bölgede aynı değerlere sahip insanların ikamet ettiği, İslami sohbetlerin var olması ve zamanla zenginlerin bu bölgeye gelmesiyle gıda ve giyim açılarından tüketim alışkanlıklarının değiştiği ve yeni kamusal alanların ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Bununla birlikte, millet kavramının, İslami ulus olarak neoliberal medeniyet üretimi ve kamusal hayatın İslamileştirilmesi ile inşa edildiği vurgulanmaktadır. Kentsel dönüşüm alanlarında tapusu olmayanlara, alanda toplu örgütlenmenin olmaması ve ayrı gruplar oluşturulması amacıyla bir şey verilmediği, konutun tamamlanmasına kadar tapunun TOKİ'de kalmasıyla da konut sahibinin muhalefete yaklaşmasının önüne geçilmeye çalışıldığı anlatılmaktadır. Yazarın bu bakış açısı eksik bir yaklaşım olarak görülmektedir. Her ne kadar belli oranlarda kurumların siyasileştiği kabul edilse de hak sahibi olmayanlara verilmeyen hakların sebebinin, hukuki birtakım zorunluluklarda aranmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

TOKİ faaliyetlerinin gecekondularla tasfiyeleri ile arttığı, dönemin bakış açısından farklı olarak, gecekondularla birlikte camilerin de yıkıldığı, ancak görünürlüğü temsil etmesi bakımından minarelerin yıkılmadığı belirtilmekte ve *Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi* örneği verilmektedir. Yazara göre, Cumhuriyet modernizmine karşı bir alternatif inşa edilmesi hedeflenmektedir. Yazar, klasik bir yaklaşımla, Bursa örneğinde olduğu gibi, TOKİ projelerini eleştirmektedir. Sosyal konutların aylık taksitlerini ödeyemeyen gecekonduların sahiplerinin, eski alanlara kiracı olarak geri döndüklerini tekrar etmektedir.

Kitapta, konutların büyük ölçekli ve toplu konut şeklinde inşa edilmelerinin farklı bir yönetim anlayışı olarak site yönetimlerini meydana getirdiği belirtilmektedir. Site yönetimi şirketlerinin, konut sahiplerinin tapu almalarında evrak işlemlerinde yavaş davrandığı, aidat ödemeyenlerin tehdit ve ihtarlara maruz kaldığı belirtilmektedir. Yazarın bu yaklaşımı da kusurlu bulunmaktadır. Her ne kadar site yönetimleri yönetici sıfatında bulunsa da kanuna göre hareket etmesi zorunlu olan yapılanmalardır. Kendi ödevlerini yapmadıkları durumlarda kanun karşısında ayrıca sorumlu bulunmaktadır. Aidatı ödemeyen ev sahiplerine gönderdikleri ihtarlar kanunen gönderilmesi gereken evraklardan olup kitapta konunun bu tarafının açıklanması gerektiği ortadadır. Ayrıca, belediyelerin cemaatlara yardım

ederek tabanın genişlemesine çalışıldığı, bayramların bu açıdan önem kazandığı açıklanmakta, kurban etinin paylaşılması, Gençlik ve Kadın Merkezlerinin kurulması, toplu iftar, sünnet ve nikâh törenleri gibi etkinliklerin yapılması buna örnek gösterilmektedir. Diğer yandan, TOKİ'nin performansı ülke dışı diğer kurumlarla (Solidere-Beyrut, Bahreyn Finans Limanı-Menama, Dreamland-Kahire, Abdali Yatırım ve Geliştirme Şirketi-Ürdün, Waad-Hizbullah) karşılaştırılmaktadır. Başakşehir gibi konut yerleşimlerinin, sosyal çevre sağlamada yetersiz olduğu, mahallelerde içeriye karşı uyum, dışarıya karşı ise düşmanlık olduğu, camilerin büyüklüğünün ihtiyaçtan değil, ideolojik teslimiyetten kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu bölümde, ilk bölümün kapsamına girmesi sebebiyle cami mimarisi ile ilgili bazı açıklamaların ilk bölümde yapılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bölümde; Türkiye'de mekân üretimi, ekonomik bakış açısından ziyade, İslami Ulus olarak milletin inşası, gündelik hayat ve mimari açıdan ele alınmaktadır. Bunun hem alt gelir grubu gecekondu sahipleri hem de orta sınıfı nasıl etkilediği etraflıca tartışılmaktadır. Ancak, iktidarın ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelme konusunda başarılı olamadığı belirtilmektedir.

Üçüncü bölüm 17 alt başlığa sahiptir ve 2013 yılı Gezi Parkı Olayları derinlemesine analiz edilmektedir. Dönemin iktidarının bir kentsel devrim oluşturduğu, böylelikle kentle kır arasındaki ikili ilişkinin çok daha karmaşık bir ilişkiler ağına dönüştüğü aktarılmaktadır. İktidarla beraber muhalefetin de kentselleştiği belirtilerek Gezi Parkı Olayları (direnişi olarak belirtiliyor çoğu zaman) ile birlikte başka birtakım olaylardan bahsedilmektedir. Örneğin uzun süredir kırsalda devam eden silahlı çatışmaların kentlere yayıldığı ve kentlerin yoğun tahribata uğraması sonucunda göçün ortaya çıktığı dillendirilmektedir.

İktidarın kadına yönelik attığı adımlar, imam hatiplerin çoğalmasıyla eğitimin adım adım dine yöneldiği ve ciddi sonuçlar alındığı söyleyerek muhalefet bu konuda başarısız bulunmaktadır. Ayrıca, asıl muhalefetin Mimarlar Odası gibi odalar tarafından yapıldığı ve Mimarlar

Odası'nın birçok projeyi iptal ettirdiği aktarılmaktadır. Diğer yandan çevreci görünen iktidarın aslında neoliberal bir doğa istediği ve düşündüğü yöntemleri hayata geçirdiği ifade edilmektedir. Bu dönemde, işçi hareketlerinin azaldığı ve STK'ların arttığı, iktidarca yapılan birçok çalışma karşısında Gezi Parkı Olaylarının patlak verdiği ve bunun bir karşılaşma olduğu söylenmektedir. Bu karşılaşmalara ayrıca Kızılay Meydanı ile Tekel Kampı olayları örnek gösterilmektedir. Bu kısımda yazarın, işçilerin çadırlarını nasıl kurduklarına varana kadar detaya girdiği, ancak bunun gereksiz olduğu belirtilebilir.

Kitapta, Gezi Parkı olaylarının sebebinin ekonomik olmadığı, bilahare gündelik hayata müdahalenin sonucu olduğu değerlendirilmektedir. Sosyal medya ile farklı grupların birleştiği, eylem süresince eylemcilerin dış yardım alarak ve paraya ihtiyaç duymadan parkta yaşam sürebildiği, pankart kullanımının etkisinden bahsedilerek siyasetin kentleşmesinin tipik bir örneği olduğu anlatılmaktadır. Polisin müdahale şeklinin farklılaştığı, Başbakan'ın eylemcilerle görüştüğü ve sonrasında olayların bitiş süreci aktarılmaktadır. Bu aşamadan sonra, siyasal eylem merkezleri olarak meydan kullanımının yeni kamusal mekân açısından önemi belirtilmektedir. Bu anlamda, Yenikapı, Maltepe ve Zeytinburnu Kazlıçeşme miting alanlarının kitap çerçevesinde irdelenmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Gezi Parkı olaylarının öneminin, iktidarın unutmamasından kaynaklandığı söylenmekte, 15 Temmuz Darbe Girişimi Mısır'da meydana gelen olaylara benzetilmektedir. Yazarın bu bakış açısı değerlendirildiğinde, Türkiye'ye karşı yapılan bu darbe girişiminin başka bir ülkedeki olaylara benzetilmesi doğru bulunmamakta ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin özel önemi sebebiyle kitapta konu edilmesi halinde ayrı bir başlık altında değerlendirmeye alınması gerektiği düşünülmektedir.

9 alt bölümden oluşan dördüncü bölüm, Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesi etrafında şekillenmektedir. Yeni ulus inşası açısından yerleşke ve yeni bir ulusal mimari anlayışı çerçevesinde açılan imam hatip okulları ve tip okul mimari projelerine değinilmektedir. AB üyeliği çerçeve-

sinde yapılan hukuk reformları konu edilerek tip adalet saraylarından bahsedilmektedir. Adalet sarayı binalarının okul binalarından daha fazla çeşitte yapıldığı belirtilmektedir. Tarihi ve coğrafi göndermelerin “millet” tanımına hizmet ettiği, bina cephelerinin yerel yönetimlerle tarihi referansla yapılmasının teşvik edildiği söylenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesine eleştirilerin temelinde büyüklük, lüks ve mevzuata aykırılıktan ileri geldiğini belirten yazar, bu yapıyı siyasal erkin bir merkez tanımlayarak kamusal mekânı yeniden tarif etme girişimi olarak görmektedir. Kitapta, yeni cumhurbaşkanlığı yerleşkesi siyasi anlamıyla detaylarıyla anlatılmaktadır. Yazara göre; Cumhurbaşkanlığı Yerleşkesinin nasıl telaffuz edildiği bile konuya nereden ve hangi politik açıdan bakıldığına ışık tutmaktadır.

Dört bölümün sonunda, kitap 5 sayfalık son söz kısmı ile nihayete ermektedir. Bu kısımda, en önemli sorun olarak kitabın yazılış zamanının, ülkedeki siyasal çalkantıların arttığı zamanda olduğu ve kitaba konu edilen dönemin sınırının net çizilemediği belirtilmekte ve mevcut koşulların kitabın yazılmasında baskı oluşturduğu ifade edilmektedir. Giriş kısmında sorulan soruya dönülerek otoriterliğin kaynağının İslam’dan mı, yoksa yapılı çevre ile mi ilgili olduğu tartışması yapılmakta, bunun topyekûn İslamcılığa bağlanmasının yanlış bulunduğu ifade edilmektedir. Dönem kısaca özetlenerek parti başkanının tek otorite olarak öne çıktığı ve parti içinden gelen seslerin cılız olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak AKP’nin 17 yılı sonunda ortaya çıkan sonucun değil, işletilen mekanizmanın İslamcı olduğu savunulmaktadır. Bu politikaların en önemli tarafının kentsel olduğu ve bu tutumun muhalif tarafı bile yeniden şekillendirdiğine değinilerek yeni dinamiklerin etkisinin ise ilerde görüleceği düşüncesiyle kitap sonlandırılmaktadır.

Kitap, ele aldığı konu açısından farklı bir okuma sunmaktadır. Kitaba genel olarak Türkiye ekseninde şekil verilmişse de diğer ulusötesi İslami ağların da dâhil edildiği görülmektedir. Bununla beraber, kitap içeriğinde kimi zaman mimarlık ve kent, bazen ise siyasi eleştirilere ağırlık verildiği görülmektedir. Her siyasi oluşumun geleceğe

ait misyon ve vizyonunun varlığı düşünülduğünde, kitapta dönemin iktidarının mimari anlayışını net bir şekilde açıklayan misyon ve /veya bakış açısına atıf yapılmayışı bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, önemine binaen, Kanal İstanbul, İstanbul Havalimanı, Üçüncü Köprü, Osmangazi Köprüsü ve Çanakkale Köprüsü gibi büyük ölçekli çalışmaların iktidarca önemsenmesi ve önemli projeler olarak değerlendirilmesi açısından kitapta kendine yer edinemeyişi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Kitapta bazı terimler (mesela “Kürt milliyetçiliğinin başlattığı silahlı mücadele”, s.48) göze çarpmaktadır. Bu tip terimler toplum nezdinde hassas bir durum sergilemektedir. Kullanımında çeviri hatası yapıp yapılmadığı veya yazarın asıl metinde aynı ifadeleri tercih edip etmediği anlaşılmamaktadır. Kitabın yeni bir baskısında bu kullanımların değiştirilmesinin yerinde olacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak, yakın dönemin siyasi anlayışının kent ve mekân değişimine etkisini eleştirel bir dille ele alan bu kitap, konuya yaklaşımı ve getirdiği bakış açısı bakımından anlamlı bir içeriğe sahiptir ve okunmaya değer görülmektedir.